

Нуждак Л. В.,
Ужгородський національний університет

ЛЕКСИКО-ПРАВОПИСНІ ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ УКРАЇНСЬКОГО УРБОНІМІКОНУ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ УКРАЇНИ

У статті подається аналіз лексико-стилістичного стану сучасного українського урбонімікону. Значна увага приділяється вивченню культури та норм української мови.

Ключові слова: урбонім, ономастика, посттоталітарна доба.

В статье представлен анализ лексико-стилистического состояния современной украинской урбонимии. Значительное внимание уделяется изучению культуры и правил украинского языка.

Ключевые слова: урбоним, ономастика, посттоталитарная эпоха.

The article analyzes of lexicostylistic style of modern Ukrainian urbonymikon. Special attention is given to the study of culture and normative principles of the Ukrainian language.

Key words: urbonym, onomastics, post-totalitarian era.

У пострадянський період підсистема сучасних українських урбонімів зазнала глибших та системніших змін. Масовий характер змін, що спостерігався в українській урбонімії, зокрема заходу та центру держави, пояснюється демократичністю процедури заміни власних назв вулиць, площ, парків, скверів, мікрорайонів тощо, яка, за чинним українським законодавством, реалізується на підставі ухвали місцевої ради, а не Верховної Ради України, як це передбачено процедурою зміни власних назв населених пунктів. Однак демократичність процедури зміни українських урбонімів, на нашу думку, стала головною причиною недостатньої або поверхової мовної експертизи як урбонімів-неологізмів, так і вже традиційних онімів, що уможливило функціонування багатьох власних назв міських об'єктів, структура яких суперечить нормам української мови.

Характерним типом порушення норм української літературної мови в підсистемі українських урбонімів посттоталітарної доби – правописні помилки. Найчастіше при написанні сучасних українських урбонімів порушують правила вживання великої літери.

Незважаючи на чітку правописну норму, за якою означуване слово, що входить до географічної назви і не виражає родового поняття, пишеться з великої літери [6, с. 51], повсюдними стали отакі орфограми урбонімів, як вулиці *Перша піцана*, *Друга піцана* (Біла Церква), *Боричів тік*, *Ярославів вал*, *Дружби народів*, *Набережне шосе* (Київ), мікрорайони *Польські фільварки*, *Руські фільварки* (Кам'янець-Подільський), *Солодка балка*, *Велика балка* (Кіровоград), *Весела дача* (Кривий Ріг), вул. *Полтавський шлях*, парк *Григорівський бір*, вул. *Люстдорфська дорога*, *Овідіопольська дорога*, *Хаджибейська дорога*, *Малий фонтан*, *Середній фонтан*, *Великий фонтан*, мікрорайон *Солдатська слобода* (Одеса), вул. *Білопільський шлях* (Суми), мікрорайон *Павлово поле* (Харків), вул. *Замкові сходи* (Ужгород), вул. *Галицький шлях* (Чернівці) тощо.

Натомість слова, що виражають родові поняття, у складі українських урбонімів посттоталітарної доби нерідко пишуть з великої літери, внаслідок чого з'являються ненормативні варіанти типу *площа Січневого Прориву* (Біла Церква), *Батієва Гора*, *Протасів Яр*, *Рибальський Острів*, *Труханів Острів*, *Маріїнський Парк* (Київ), *Свердловський Масив* (Вінниця), вул. *Червона Зоря*, *Зоря Комунізму*, *Юних Ленінців*, просп. *Загиблих Комунарів* (Дніпропетровськ), *Східний Промвузол* (Житомир), *Жовтневої Революції* (Кіровоград), вул. *Паризької Комуни* (Суми), вул. *Московської Олімпіади* (Чернівці) та ін.

Дуже часто в орфограмах сучасних українських урбонімів, утворених від апелятивно-антропонімної моделі "звання + прізвище", перший компонент власної назви усупереч нормам правопису пишеться з малої літери. Наприклад: просп. *князя Володимира* (Біла Церква), вул. *професора Антоновича*, *маршала Рибалка* (Житомир), вул. *князів Корятовичів* (Кам'янець-Подільський), вул. *короля Данила* (Івано-Франківськ), вул. *комісара Санюка* (Луганськ), вул. *королеви Єлизавети* (Мукачеве), вул. *маршала Бірюзова* (Полтава), вул. *космонавта Комарова* (Чернівці) тощо.

Традиційними стали також помилки в сучасних українських власних назвах вулиць та площ, до складу яких входять цифрові символи або порядкові числівники. Замість правильних орфограм типу вулиця *8 Березня* або *Восьмого березня*, у багатьох містах України часто функціонують хибні записивулиця *8 березня* або *Восьмого Березня*. В сучасній урбонімії Іллічівська уже усталеними стали помилкові орфограми вулиць *1-а лінія*, *2-а лінія*, *3-я лінія*, *4-а лінія*, *5-а лінія*, *6-а лінія*, *7-а лінія*, *8-а лінія* (ААШ-2009) замість *1-а Лінія* або *Перша Лінія*, *2-а Лінія* або *Друга Лінія*, *3-я Лінія* або *Третя Лінія* і т.д.

Помилкова практика невідмінювання чоловічих прізвищ на *-ко* породжує не лише численні ненормативні словозмінні варіанти українських прізвищ, а й сучасних українських глорифікаційних урбонімів, утворених шляхом трансонімізації форм родового (посесивного) відмінка прізвищ. Наприклад: бульвар *Тараса Шевченка* (Київ), вул. *Тараса Шевченка* (Донецьк, Луганськ, Дніпропетровськ), *І.Франко* (Херсон, Харків), вул. *Довженко* (Черкаси, Ужгород), вул. *Макаренко* (Харків, Дніпропетровськ, Луганськ), вул. *Пархоменко* (Черкаси, Чернівці, Дніпропетровськ), *Осипенко* (Харків, Ужгород) та ін.

Поширеною помилкою при відтворенні сучасних українських урбонімів, утворених від псевдонімів, є скорочення до ініціалів іменної частини псевдоніма. Наприклад: вул. *Л. Українки*, *М. Вовчка*, *О. Вишині*, *П. Мирного*, *О. Олесь*, *О. Ольжича*, *М. Горького* замість *Лесі Українки*, *Марка Вовчка*, *Остапа Вишині*, *Панаса Мирного*, *Олександра Олесь*, *Олега Ольжича*, *Максима Горького* тощо. Навіть такий авторитетний стиліст, як С. Караванський вживає орфограми *О. Олесь*, *М. Вовчок*, *Л. Українка* [3, с. 34, 47, 54].

Хибною є також поширена практика скорочувати до ініціалів особове ім'я, яке вживається разом із прізвищем чи прізвищевою назвою іменування історичних осіб: *В. Великого, Я. Мудрого, В. Мономаха, Д. Галицького, П. Могили, О. Невського* та ін. Не лише на картах та картах-схемах українських міст, а й на табличках та в офіційних документах явно переважає традиція при записі глорифікаційних урбонімів опускати ім'я чи ініціали імені особи, на честь якої поймає той чи інший міський об'єкт. Наприклад: вул. *Шевченка, Франка, Волошина, Грушевського, Чорнола, Глінки, Нечуя-Левицького, Пулюя, Сидоряка, Коцюбинського, Терешкової, Гагаріна* та ін. Окрім порушення норм українського правопису, такий "економний" запис українських урбонімів в деяких випадках може зводити нанівець ідентифікаційно-диференційну функцію таких власних назв вулиць, як, наприклад, вул. *Михайла Коцюбинського* та вул. *Юрія Коцюбинського* у Києві або *Пантелеймона Куліша* та *Миколи Куліша* у Львові.

На масові факти порушення правописних норм української мови при письмовій передачі сучасних українських урбонімів вказують українські дослідники. За спостереженнями Т. В. Шевченко, у мовній практиці мешканців Дніпропетровська "досить часто виникають труднощі, пов'язані з правильним написанням, наголошенням, утворенням граматичних форм того чи іншого годоніма. У додатку № 2 до рішення виконкому міської ради (від 16.10.06 за № 3734) подаються назви вулиць російською мовою та їх відповідники українською, часто написані з порушенням орфографічних норм, наприклад: ул. *Вільямса* – вул. *Віл'ямса* (нормативний варіант: *Вільямса*), ул. *Сызранская* – вул. *Сизранська* (нормативний варіант: *Сизранська*), ул. *Ильюшина* – вул. *Иллюшинна* (нормативний варіант: *Іллюшина*), ул. *Воздухофлотская* – *Повітрофлотська* (нормативний варіант: *Повітряно-флотська*) тощо [8, с. 37].

В Ужгороді побутує урбонім вул. *Підградська*, який у своїй структурі містить неповноголосний рефлекс та ніяк не пов'язаний із українським апелятивом *град*, ні з церковно-слов'янізмом *ГРАДЬ* "місто" [1, с. 49], а з богемізмом *hrad* "замок, фортеця" [7, с. 188].

У багатьох українських містах, зокрема півдня та сходу, є власні назви вулиць, провулків *Робочий, Робоча, Новоробоча* замість *Робітничий, Робітнича, Новоробітничий*, словотвірна структура яких є ненормативною. Очевидне порушення лексичних норм української мови містить власна назва ужгородського пров. *Укропний*, яка утворена від російської лексеми *укроп* "кріп" [2, с. 810].

За даними Т. В. Шевченко, при укладанні реєстру українських відповідників російськомовних урбонімів Дніпропетровська офіційні особи нерідко допускають помилки лексичного характеру, а саме: "ул. *Алмазную* українською мовою записали як *Діамантну* (замість *Алмазна*), ул. *Форфоровая* – як *Порцелянову* (замість *Фарфорова*), провулок *Знаменский* – як *Праторпний* (замість *Знаменський*) тощо" [8, с. 37].

Явно сумнівною є доцільність використання у ролі джерельної бази української урбонімії пострадянської доби жаргонної лексики з відчутною зневажливою оцінністю. Так, за даними Є. М. Степанова, лише упродовж 90-х рр. ХХ ст. в Одесі на базі жаргонної лексеми *жлоб* "скупа, жадібна людина; селянин; обмежена людина, часто великого зросту" [4, с. 109] постав урбонім *Жлобоград* "житловий масив Котовського – найменш привабливий для заможних верств населення міста". Пор. ще: *Палермо* (район, який заселяють ділки наркобізнесу), *Пентагон* (житловий масив міністерства оборони), *Царське Село* (будинки і квартири "царів") тощо [5, с. 16].

Як бачимо, в сучасній українській урбонімії, для якої пострадянський період став періодом системних трансформаційних процесів, чітко окреслилося кілька проблемних еколінгвальних зон, спричинених недотриманням норм української літературної мови. На нашу думку, для зниження кількості ненормативних варіантів українських урбонімів у новій редакції "Українського правопису" необхідно ретельніше виписати правила передачі на письмі урбонімів, утворених від різних класів антропонімів, у тому числі й чужомовних, та домогтися їх дотримання відповідними службами муніципалітетів українських міст.

Література:

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник. / Л. Белей, О. Белей – Львів : Свічадо, 2001. – 332 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український словник / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Рад. школа, 1975. – 880 с.
3. Караванський С. До зір крізь терня, або хочу бути редактором / Караванський С. – Львів : БаК, 2008. – 120 с.
4. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с.
5. Степанов Е. Н. Факторы формирования одесской урбанотопонимии / Е. Н. Степанов // Записки з ономастики. Збірник наукових праць. – 2000. – Вип. 4. – С. 12-23.
6. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.
7. Чесько-український словник: у 2-х т./ за [ред. В. М. Русанівського]. – К. : Наукова думка, 1988. – Т. 1. – 1988.
8. Шевченко Т. В. Проблема мовного оформлення годонімів Дніпропетровська / Т. В. Шевченко // Український смисл. – 2009. – № 4. – С. 28-38.